

FILOCALIA

sau culegere din scrierile Sfinților Părinți
care arată cum se poate omul curăți,
lumița și desăvârși

Volumul 7

Din scrierile Mitr. Teolipt al Filadelfiei,
Sf. Grigorie Sinaitul și Sf. Grigorie Palama

EDIȚIE JUBILIARĂ

Traducere din grecește, introducere și note de
Preotul Profesor Dr. DUMITRU STĂNILOAE

TIPĂRIT CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARIUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE ORTODOXĂ
BUCUREȘTI • 2017

CUVÂNT ÎNAINTE

„Anul comemorativ Dumitru Stăniloae în școlile de teologie din Patriarhia Română” este inaugurat de către Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a Patriarhiei Române prin republicarea, în condiții grafice deosebite și ca ediție definitivă, a celui de-al VII-lea volum din *Filocalia* română. Astfel, este cinstită și mai mult memoria marelui părinte al teologiei dreptmăritoare românești, prețuit de altfel după cuviință de întreaga Ortodoxie.

Volumul de față este un prețios tratat de *spiritualitate isihastă*. Învățăturile duhovnicești ale patru dintre cei mai cunoscuți și iubiți autori filocalici - *Sfântul Nichifor din Singurătate, Sfântul Teolipt, Mitropolitul Filadelfiei, Sfântul Grigorie Sinaitul și Sfântul Grigorie Palama* - pot fi cercetate și puse în lucrare doar de cei care caută cu râvnă, sub povățuirea unui părinte duhovnicesc încercat, creșterea duhovnicească. Aceștia pun neîncetat *suișuri în inima lor* (Psalmii 83, 6), adică nu se mulțumesc cu o stare de relativă, sau poate chiar părută, stabilitate, ci caută să se apropie cât mai mult de Dumnezeu.

Importanța fiecăruia dintre autorii menționați mai sus este dată de prezentarea legăturii dintre tradiția isihastă și experiența lor duhovnicească personală, transmițând astfel mai departe învățăturile pe care ei înșiși le-au primit de la părinții lor duhovnicești.

Dar, scrierile care alcătuiesc prezentul volum de *Filocalie* constituie și un documentar important pentru istoria și spiritualitatea Bisericii Ortodoxe. Perioada secolului al XIV-lea în care ele au fost redactate era una de mari frământări religioase și politice, învățătura ortodoxă a Părinților isihăști fiind bănuită și învinuită de erezie, de către o teologie scolastică raționalistă separată de experiența duhovnicească a Sfinților. Însă, prin lucrarea lui Dumnezeu, învățătura duhovnicească a Părinților isihăști a fost recunoscută ca fiind ortodoxă, prin *Tomul aghioritic*, pe care, în secolul al XX-lea, Părintele Dumitru Stăniloae l-a tradus pentru prima dată în românește, iar apoi l-a integrat în acest volum.

Așadar, având încredințarea că întâlnirea, în lumina Duhului Sfânt, cu acești sfinți nevoitori va constitui un prilej de mult folos duhovnicesc pentru cititorii acestui volum, binecuvântăm cu bucurie reeditarea lui la Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.

† DANIEL,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Scurtă notă biografică

Despre timpul în care a trăit Nichifor din Singurătate nu se știa nimic sigur până ce n-am aflat și publicat noi un text din Cuvântul al doilea din Triada II al Sfântului Grigorie Palama contra lui Varlaam, și anume: „Pentru cei ce se liniștesc cu sfințenie” (ὕπερ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων τῶν ὑστέρων ὁ δεύτερος). Apărând pe acest Nichifor, atacat de Varlaam din pricina „Metodei” rugăciunii lui Iisus pe care a scris-o, Sfântul Grigorie Palama zice: „Dar mai mult decât contra tuturor și-a îndreptat vehemența cuvântului, fără rușine, contra celor scrise *despre rugăciune* de către cuviosul și mărturisitorul Nichifor, care a dat frumoasă mărturisire, și de aceea a fost condamnat de primul împărat Paleolog, care a cugetat cele ale latinilor; Nichifor, care, fiind de neam dintre italieni, s-a alipit credinței noastre ortodoxe și care deodată cu patria sa a lepădat și cele părintești și a socotit mai scumpă credința noastră decât a sa, pentru cuvântul adevărului care e la noi. Și venind la aceasta, a ales viața cea mai curată, adică pe cea singuratică. Iar ca loc de locuit alege pe cel cu nume sfânt, care este între lume și cele mai presus de lume, Athosul, care e căminul virtuții. Și aici se arată mai întâi știind să fie călăuzit, supunându-se celor mai de frunte dintre Părinți. Dând acelora timp îndelungat dovada smereniei sale, învață de la ei arta artelor, adică experiența liniștirii (isihiei) și devine călăuză celor ce se exercită în lumea cugetării pentru lupta contra duhurilor răutății. Aceștia le-a alcătuit

și o culegere de îndrumări de-ale Părinților, care îi pregătește pentru nevoițe, rânduiește felurile luptelor, arată răsplătirile și descrie cununile biruinței. Apoi, pe lângă acestea, fiindcă vedea pe mulți dintre începători neputând stăpâni nici măcar în parte nestatornicia minții, le întocmește și *un procedeu prin care să poată frâna puțin împrăștierea și mișcarea imaginației ei*.

Acest filosof, Varlaam, și-a îndreptat deci spre acesta multa deșteptăciune ca pe un foc ce se atinge de o materie ce-i stă în cale, nerușinându-se de acea fericită mărturisire și de exilul pentru ea, nerușinându-se de cei ce au petrecut împreună cu el și au fost învățați de el în cele dumnezeiești, care pe urmă s-au arătat sare a pământului și lumină a lumii și luminători ai Bisericii". Și Palama numește între aceștia în primul rând pe Teolipt al Filadelfiei. Aceștia din urmă au fost la rândul lor învățătorii unor bărbați „ce practică și acum, deci în vremea lui Palama, această viețuire”, fiind calomniați pentru ea de Varlaam¹.

Din acest text aflăm așadar că Nichifor a fost italian și catolic, că a îmbrățișat Ortodoxia, s-a așezat în Athos cu mult înainte de 1274, când împăratul Mihail VIII Paleologul a primit unirea cu Roma, că puțin după aceea (pe la 1276) a fost exilat din Athos împreună cu

1. Noi am citat acest text după Cod. Coisl. 100, f. 157 r-v în lucrarea *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, Sibiu 1938, pp. 54-57, iar mai înainte în „Anuarul Academiei Teologice”, din Sibiu, 1930, pp. 8-10. Acum, după publicarea operei lui Palama sub îngrijirea lui P. Hristou: Γρηγορίου τοῦ Παλαμά, τὰ συγγράμματα, textul acesta poate fi aflat în această operă, în vol. I, Salonic, 1962, pp. 508-509.

alți monahi pentru împotrivirea ce o făceau hotărârii împăratului². În locul de exil, care se pare că era una dintre insulele pustii din Marea Egee³, în ale cărei diferite insule au fost exilați cei ce se împotriveau unirii cu Roma, între cei ce au petrecut cu Nichifor a fost și Teolipt, care a învățat de la Nichifor metoda rugăciunii neîncetate, deprinsă de Nichifor în Athos.

Încă înainte de a fi fost trimis în exil și de a fi fost acolo dascălul unor ucenici în metoda rugăciunii lui Iisus, Nichifor avusese în Athos un „seminar” (φροντιστήριο) și strânsese în jurul său un număr de ucenici, deși Nicodim Aghioritul în nota biografică din *Filocalia greacă* afirmă că Nichifor s-a îndeletnicit cu metoda liniștirii în singurătate. Dar am văzut că Palama spune că a fost călăuza mai multor ucenici, cărora le lasă ca regulă „metoda” sa⁴. Probabil că Nichifor a alternat singurătatea cu grija călăuzirii altora. În orice caz, în vechile manuscrise românești el e numit Nichifor din Singurătate, urmându-se probabil afirmației lui Nicodim Aghioritul. Se pare că el ar fi alcătuit în Athos și un *Cuvânt despre purcederea Sfântului Duh, împotriva latinilor*, sau chiar mai multe scrieri împotriva lor⁵.

2. Sf. Grigorie Palama, *Cuvântul al doilea din triada I*, la P. Hristou, vol. I, p. 405: „Petrecând mulți ani în pustie și în liniște, s-a retras apoi în cele mai pustii locuri ale Sfântului Munte”.

3. G. Pachymere, *De Michaelae Paleologo*, lib. V, PG. 143, col. 874.

4. Vezi și Cod. Lavr. 1626, ff. 149-153, la P. Hristou, *op. cit.*, p. 329.

5. J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959, p. 31, și P. Hristou, *op. cit.*, p. 329, nota 56. P. Hristou presupune că o parte din *Cuvântul despre purcederea Sfântului Duh* se păstrează în Cod. Mosc. Syn. 208, sub titlul: Ὑποθετικοὶ συλλογισμοὶ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος...

Dacă Teolipt a murit pe la 1324-1325, iar Nichifor a fost dascălul lui între 1276-1278, acesta din urmă trebuie să se fi născut pe la 1215-1220 și să fi murit pe la 1290-1300.

Metoda de rugăciune a lui Nichifor e numită de Nicodim Aghioritul în *Filocalia greacă*: „*Cuvânt despre trezvie și despre păzirea inimii*” (λόγος περὶ νήψεως καὶ φυλακῆς καρδίας). Metoda propriu-zisă e precedată de un șir de fragmente din viețile mai multor Părinți anteriori, sau de scurte rezumate ale vieților lor, așa cum spune și Sfântul Grigorie Palama. Dar la sfârșitul fiecărui fragment, Nichifor face un scurt comentariu, care vrea să arate pe Părintele respectiv ca pe un om care a practicat păzirea sau adunarea minții înlăuntru, pentru ca astfel să dea un temei „metodei” sale.

Lucrarea este scrisă într-o limbă simplă, spre folosul cât mai multor monahi. Această formă a fost încă un motiv pentru care Varlaam, mândru pe speculația lui scolastică, a avut cuvinte de dispreț pentru Nichifor. Sfântul Grigorie Palama, apărând scrierea lui Nichifor de reproșurile lui Varlaam, spune în continuare că acesta nu s-a rușinat de atât de mari ucenici pe care i-a avut Nichifor, „ci faptul că ea a fost compusă de acela în mod simplu și nemeșteșugit l-a mișcat la contradicere și din aceasta a putut să-și ia și argumentele... Dar înțeleptul acesta nu a putut să răstoarne nici cuvintele acestea simple, înainte de a le strâmba”.

În *Cuvântul al doilea dintre cele dintâi* (publicat de noi în studiul citat) și în *Cuvântul al doilea dintre cele din urmă, pentru cei ce se liniștesc, sau despre*

rugăciune, pe care-l vom prezenta în acest volum, ale lui Palama, acesta apără în amănunt „Metoda” lui Nichifor.

Metoda aceasta a fost și ea tradusă în românește și mult copiată în mănăstirile noastre sub titlul de „Cuvânt pentru păzirea inimii, plin de mult folos, al lui Nichifor din Singurătate”⁶.

6. A se vedea, de exemplu, ms. 16 (miscelaneu), sec. al XVIII-lea, din Biblioteca Mănăstirii Neamț, f. 81 r-83 v; ms. 29 sec. al XVIII-lea, f. 3 r-7v; ms. 39, sec. al XVIII-lea, f. 60 v-61 v (text neterminat); ms. 51 din 1801, f. 83 r-87 v (Nichifor Monachul, *Cuvânt de mult folos pentru păzirea inimii*). După Pr. D. Fecioru, *Manuscrisele Sfintei Mănăstiri Neamțu*, în manuscris, pp. 40, 69, 105, 155. Se mai găsește în ms. 22 (miscelaneu) din Biblioteca Patriarhiei Române, începutul sec. al XIX-lea, f. 39-43, cu același titlu incomplet. Vezi la Pr. D. Fecioru, „Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Patriarhiei Române”, în *Studii Teologice*, XII, 1960, nr. 5-6, p. 453.

CUPRINS

NICHIFOR DIN SINGURĂTATE

Scurtă notă biografică.....	9
Cuvânt despre rugăciune al lui Nichifor din singurătate.....	15

MITROPOLITUL TEOLIPT AL FILADELFIEI

Viața și scrierile	43
Cuvântul lui Teolipt, mitropolitul Filadelfiei, despre ostenele vieții călugărești	54
Al aceluiași Teolipt al Filadelfiei. Cuvânt despre lucrarea cea ascunsă întru Hristos.....	81

SFÂNTUL GRIGORIE SINAITUL

Viața și scrierile	93
Ale celui între sfinți Părintelui nostru Grigorie Sinaitul: Capete foarte folositoare în acrostih....	115
Alte capete ale aceluiași:.....	189
<i>Despre prefacerea cea pătimasă.....</i>	190
<i>Despre prefacerea cea bună</i>	191
A aceluiași: Învățătură cu de-amănuntul despre liniștire și rugăciune, despre semnele harului și ale amăgirii; apoi despre deosebirea dintre căldură și lucrare; și că fără povățuitor ușor vine amăgirea	192
<i>Despre felul cum poate fi aflată lucrarea.....</i>	195

Al aceluiași: Despre liniștire și despre cele două feluri ale rugăciunii, în 15 capete.....	205
<i>Cum trebuie făcută rugăciunea</i>	206
<i>Despre răsuflare</i>	208
<i>Cum trebuie să cântăm</i>	209
<i>Despre deosebirea dintre cei ce cântă</i>	210
<i>Despre amăgire</i>	215
<i>Despre citire</i>	216
Al aceluiași: Despre felul cum trebuie să șadă la rugăciune cel ce se liniștește	221
<i>Despre felul cum trebuie ținută mintea</i>	222
<i>Despre alungarea gândurilor</i>	223
Cum trebuie să se cânte	225
<i>Despre mâncare</i>	228
<i>Despre amăgire și despre alte multe lucruri</i> ...	230

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA

Viața și scrierile	243
Al sfântului Grigorie Palama: Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie. Al doilea din cele din urmă. Despre rugăciune	269
Al aceluiași: Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie; al treilea dintre cele din urmă.	
Despre sfânta lumină	314
<i>Din Cuvântul Sfântului Ioan Gură de Aur la întâiul mucenic Ștefan</i>	441
Al Sfântului Grigorie Palama: Cuvânt despre împărtășirea dumnezeiască și îndumnezeitoare	443

Tomul Aghioritic	487
Ale sfântului Grigorie Palama, arhiepiscopul Tesalonicului: 150 capete despre cunoștința naturală, despre cunoașterea lui Dumnezeu, despre viața morală și despre făptuire	501